

UOT 81 41; 801. 7

FİRUDİN RZAYEV

NAXÇIVANIN QƏDİM OYKONİMLƏRİNDƏ ARXASIRA VƏ ÖNSIRA SAİTLƏRDƏ FONETİK HADİSƏLƏR

Məqalədə m.ö. minilliklərə aid qədim Naxçıvan oykonimlərində öz izlərini saxlamış qədim dövr arxasına və önsıra saıtların yerdəyişməsindən bəhs olunur. Bu mövzu dövrümüzə qədər tədqiq olunmamış, bəzi tədqiqatlarda səthi yer almışdır. Məqalədə yer alan bu qədim səsəvəzlənmələr xeyli sayda türk dili dialektlərində bu gün də işlənməkdədir. Burada dilimizin tarixi təkamülünün izləri, adlardakı söz köklərində ilkin a~ə, e~i, a~o, o~u kimi saıtların fonem-səs yerdəyişmələri müqayisəli təhlil olunur. Bu qədim səs yerdəyişmələri əsasən prototürk tayfalarının dialekt fərqləri ilə bağlı olmuşdur. Tədqiqat zamanı bu quruluşda olan fonem-səs və hərflərin leksik mənalalarının ümumtürk arealında təkrarı da nümunələrlə əsaslandırılır.

Məqalədə Naxçıvan toponimik sistemindəki bu qədim səsəvəzlənmə formalarının müasir türk dialektlərində də təkrarı elmi faktlarla sübut olunur. Müqayisəli təhlillər zamanı yeni elmi nəticələr də əldə edilir.

Açar sözlər: Naxçıvan, oykonimlər, arxasına və önsıra saıtlar, a~ə, e~i, a~o, o~u kimi səsəvəzlənmələr.

Qədim sivilizasiya mərkəzlərindən və türklərin ana yurdlarından biri olmuş Naxçıvan ərazisi, burada qədim mədəniyyət nümunələri ilə yanaşı, m.ö. VI-I minilliklərə aid olan türk tayfa adlı məntəqə adlarında – etnooykonimlərdə, eləcə də digər adlarda fonetik hadisələri günümüzdə qədər yaşatmış, öz izlərini o dövr yazılı abidə mətnlərində də qorumuşdur. Biz müasir türk dillərinə diqqət etdikdə eyni halların ümumtürk dillərində bu gün də davamını, təkrarını müşahidə edirik.

Ümumtürk dialektlərində danışmalar və yazılarda bu istiqamətdə xarakterik olan səsəvəzlənmələr-paralelliklər, A.Axundov, A.Qurbanov, A.Babayev, N.Məmmədov, T.Hacıyev, M.Şirəliyev və başqalarının tədqiqatlarında geniş araşdırılmış, bu tipli fonetik hadisələr haqqında geniş məlumatlar verilməklə, xeyli nümunələr göstərilmiş, lakin burada m.ö. minilliklərə dair bu fonetik hadisələr mövzusunda toxunulmamışdır. Bu araşdırmalarda əsasən **arxasına** və **önsıra** saıtların, bir-birini əvəzləməsi hadisələrinin şərtləri və dialektlərdən nümunələr geniş yer almışdır ki, onların ilkin formaları qədim Naxçıvan oykonimlərində də müşahidə edilir.

Diqqət etsək, Azərbaycan, eləcə də türkmən, başqırd, tatar, qazax, qırğız, uyğur, altay və s. dillərdə fonetik təzahürlərdən biri saıt, samit, eləcə də bunlar arasında sonor samitlərin əvəzlənmə hadisələridir. Biz ümumiyyətlə saıt səslərdəki yerdəyişmələri ümumtürk dil quruluşlarında da izləyirik [3, s. 124-129; 8, s. 41-8] ki, bu dillər arasındakı fonetik dəyişmələrin eyniliklə təkrarları ümumilikdə türk dillərinin eyni mənşədən və kökdən gəldiyini sübut edir.

Naxçıvan oykonimlərində saıt səslərdə arxasına və önsıra saıtların, bir-birini əvəzləməsi m.ö. VI-I minilliklər as, türükkü, kuti, hürü, kassi, kəngər, sak, manq, oğuz, skif və s. tayfalarla bağlı etnooykonimlərdə müşahidə olunur. Fikrimizcə, bunun tayfa dillərindəki dialekt variantlarından irəli gəldiyini ehtimal etmək olar. Fonetik hadisələrdəki bu əlamətlər dilimizin qədim bir dövrdə formalaşdığını sübut edir ki, bu da Strabonun Asər-Azər türklərinin m.ö. VI minillikdə əlifbaya sahib olduğu haqqındakı məlumatını tam olaraq təsdiq edir [7, s. 137]. Naxçıvanın qədim etnooykonimlərində təkrarlanan bu fonetik hadisələrin ümumtürk fonetika-sında bu gün də müşahidə olunması, bu dilin və səslərin-hərflərin As türklərindən digər türklərin dilinə adladığının da göstəriciləri kimi təsdiq oluna bilər. Bu baxımdan biz Naxçıvan əhalisinin etnogenezində iştirakçı olmuş m.ö. V-I minilliklərə aid tayfa adlı oykonimlərdəki saıtlərlə bağlı səsəvəzlənmələrə elmi baxımdan diqqət etmək istərdik.

Qeyd edək ki, türk dillərində arxasıra və önsıra saitlərin bir-birini əvəzləməsi fonetik hadisəsinə geniş arealda rast gəlirik. Adlarda qeydə alınan **a~ə, a~e, a~i** kimi fonetik hadisələr Naxçıvanda yaşamış qədim As, Kas, Tal, Maq kimi türklərə aid məntəqə adlarında **Asni-Əsni, Kasil-Keçil, Kasak-Kisək, Talsan-Telsin, Talyak-Tilyak, Maquru-Meqri** kimi məntəqə adlarında təsadüf edilir. Bu adlardakı fonetik hadisələrdə həm də **i~ə, u~i** kimi arxasıra və önsıra saitlərlə yanaşı, qalın və incə saitlərin də bir-birini əvəzləməsi müşahidə olunur. Azərbaycan, o cümlədən də Naxçıvan ərazisində bu səsəyişimi Culfa və Ordubad dialektlərində *xalça-xəlçə, qəmiş-qamış-kamış, qamçı-qəmçi, şarif-şərif* və s. şəkillərdə rast gəlinir [5, s. 181]. Ümumtürk arealında isə bu səsəvəzlənmələr əsasən türkmən, başqırd, tatar qazax, qırğız türklərinin dillərindəki *vətən-vatan, zərər-zarar, ədalət-adalat, adam-ədam, xalça-xəlçə, saç-səs-çəç, yardım-yərdəm-jirdem-yərdəm* kimi sözlərdə də bu fonetik hadisəni izləyirik [3, s. 728-729, 940-941, 968-969, 1008-1009].

Eyni arxasıra saitlərin önsıra saitlərin əvəzləməsi fonetik hadisəsində təsadüf edilən **ə~a, e~a, a~o, o~a, a~ə, a~e, i~a** səsəvəzlənmələri ilə qədim türk boyları Kəngər, Gel, Sak, Kol, Arizant, Partagen, Kimmer tayfalarının adını daşıyan etnooykonimlərdə də izləyirik. Burada qədim türklərinin adını daşıyan **Kəngər-Kanagir, Gel-Gal, Sak-Zoq, Kolkənd-Kalkənd, Arizni-Ərəzin, Partaq-Bertaq, Kimmera-Kamura** məntəqə adlarında bu səsəvəzlənməsi hadisələri müşahidə edilir [6, s. 528, 531]. Qeyd edək ki, uyğur, özbək, yakut və digər türk dillərində *darğa-dorğa, araba-orba, ol-al, bar-bor* kimi sözlərdə, türklərdə **aşk** sözü türkmən, uyğur dillərində “işk” kimi işlənir [3, s. 30-33, 42, 421-422], eləcə də Azərbaycanın Bakı, Naxçıvan, Masallı, Qazax bölgələri dialektlərində də “*darğa-dorğa*”, *naxoş-noxoş, camış-comuş, hava-hova* kimi dialekt variantlarında müşahidə olunur [8, s. 40-41]. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, biz adlarda yer alan **O** saitini təkcə sait səs kimi deyil, həm də qədim yazılı salnamələrdə bir leksik vahid olduğunu da nəzərə almalıyıq ki, əski dövr yazılarında **O** saiti ayrıca olaraq “binə, yurd yeri” mənasında da izah olunurdu [9, s. 122].

Qeyd edək ki, **a~i** kimi arxasıra saitlərin önsıra saitlərini əvəzləməsi fonetik hadisəsinə biz həm də m.ö. II-I minilliyə aid qədim Sak və Midiya tayfası Partagen türklərinin adı ilə bağlı **Sakəm-Şikəm** və **Paragen-Pirəgen** məntəqə adlarında rast gəlirik. Bu fonetik hadisə ümumilikdə müasir türk arealı dialektlərində az müşahidə olunur. Azərbaycanın yalnız Qazax, Muğan dialektlərində bu hadisəyə *alaq-alıq, yalaq-yalığ*, formasında rast gəlirik [8, s. 41]. Ümumtürk dialektlərinə gəldikdə isə, göstərilən fonetik hadisə Orta Asiya türklərindən türkmən və uyğur dillərində dialekt variantı ilə işlənən *aşk-işk, ata-əti* kimi sözlərdə, eləcə də əsasən qazax, başqırd türklərində *atılmaq-atılıv, aldanmaq-aldanıv, ağarmaq-ağarıv* kimi ifadələrində təsadüf olunur [3, s. 8-9, 30-33].

Türk dilləri üçün xarakterik olan önsıra və arxasıra saitlərin bir-birini əvəzləməsi hadisəsi, Naxçıvan etnooykonimləri içərisində **a~u, a~ə, u~a, a~ü** fonetik səsəvəzlənmələr ilə müşahidə olunur və bu hal ümumtürk dialektlərində də yer alan bir fonetik hadisədir. Bu səsəvəzlənmə hadisəsi m.ö. V-II minilliklər tarix səhnəsində olmuş Kas, Şu, Kəngər, Pal, Tal, türkləri ilə bağlı etnooykonimlərdə özünü göstərir. Naxçıvan oykonimlərində **Ankas-Əngus, Şuta-Şada, Kanqlı-Künlü, Pal-Pul, Palasub-Püləsuv, Talud-Tulud** kimi xeyli sayda adlarda bu fonetik hadisəyə təsadüf edirik ki, burada dilin ilkin çağlarında fonetik hadisələrin qədim türklərdən öz varislərinə adlanması versiyası da özünü təsdiq etmiş olar [5, s. 181-183]. Onu da qeyd edək ki, 1350-1780-ci illər arası arxiv sənədlərində yer alan adlar, ola bilsin ki çar və sovetlər Rusiyası dövrü sənədlərin üzvlərinin köçürülməsi zamanı da təhrif olunmuşlar.

Əgər yuxarıdakı fonetik hadisələrə diqqət etsək, bəzi məntəqə adlarında biz dodaqlan-

mayan önsıra saitinin dodaqlanan arxasıra saiti **a~ü** şəklində əvəzləməsi ilə də rastlaşırıq. Bu cür fonetik əvəzlənmə hadisəsinə mənbələrdə kəngərlərlə bağlı **Kanqlı-Künlü**, maqlarla bağlı **Ərmaq-Ərmük**, şiraklarla bağlı **Şaranab-Şürənab** məntəqə adlarında rast gəlirik. Biz şirakların **Şar** tanrı adının Şirak tayfa adında da təkrarını qeyd etmişik və burada **Şürənab** məntəqə adında sözün **Şür** formasındakı yazılışı təbii ki, dialekt fərqi olmuşdur. Az təsadüf olunan bu cür fonetik hadisə başqırd, tatar dialektlərində *axsamaq-akxaiü-aksaiü* kimi dialekt fərqləri ilə müşahidə olunur [3, s. 12-13].

Ümumilikdə yuxarıdakı bütün adlarda qeydə alınan səslərin əvəzlənməsi hallarına diqqət etdikdə, burada həm də dodaqlanan və dodaqlanmayan saitlərin bir-birini əvəzləməsi hadisəsi ilə də qarşılaşırıq ki, bu hal təkcə oykonimlərdə deyil, eyni zamanda ümumtürk dialektlərində də təkrarlanır. Bu səsəvəzlənmə dialektologiyayla bağlı elmi əsərlərə müqayisəli yanaşdıqda, ümumtürk arealında “yuvan-yavan”, “Cuvad-Cavad”, “açmaq-aşuv”, “axmaq-aşuv” şəkillərində həm qazax, tatar, türkmənlərdə, həm də Azərbaycanın Qazax, Göyçə, Corat ləhcələrində müşahidə olunur [3, s. 4; 8, s. 41-43, 80]. Bu hala biz m.ö. II-I minilliklər Naxçıvan əhalisinin etnogenezində iştirakçı olmuş maqlarla bağlı **Muğanlı**, **Muğan** etnooykonimlərinə də təsadüf edirik. Azərbaycanın Göyçə, Qazax, Saray, Corat və s. bölgələrində də biz eyni olaraq *yavan-yuvan*, *Cavad-Cuad* kimi sözlərdə bu səsəvəzlənmənin təkrarını izləyirik ki, eyni hal ümumtürk fonetikasında da yer alır [8, s. 40-41].

Naxçıvanın m.ö. minilliklərə aid etnooykonimlərində biz arxasıra **e, ə, i, ü** saitlərinin də **ə~e, ə~i, ə~ü** variantlarında bir-birini əvəzləməsi halları ilə qarşılaşırıq. Bu fonetik əvəzlənmələrə m.ö. VI-I minilliklərlə bağlı etnooykonim və oykonimik adlarda da təsadüf edirik. Adların quruluş formalarına diqqət etdikdə, burada *as*, *türükkü*, *kəngər*, *kimmer*, *gel*, *şirak* və s. türklərlə bağlı **Ərbilas-Ervilas**, **Türükki-Tərəkə**, **Kəngər-Kanager**, **Kimmer-Qəmərli**, **Gelkənd-Gəlkənd**, **Sakər-Çaker** kimi xeyli sayda məntəqə adları bu tipli fonetik hadisələri özündə əks etdirir. Burada biz **E** və **İ** saitlərinin qədim türk dili sözlüklərində həm də leksik mənalı söz olaraq **E**-“olmaq” və “ev”, **İ**-“iç” və “nail olmaq” mənalarında isim, fel və yer zərfi kimi işlənməsi ilə də qarşılaşırıq [6, s. 515; 4, s.167, 223].

Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisinin Şərur, Culfa, Ordubad kimi bölgələrinin dialektlərində bu cür səs əvəzlənmələrinə *fələk-feleh*, *ərik-erik*, *şəkil-şikil-şükül*, *cəviz-ceviz* kimi variantlarda təsadüf edirik [8, s. 40-45]. Ümumilikdə türk dillərinin dialektlərinə müqayisəli nəzər saldıqda isə, bu səsəvəzlənmələr – fonetik hadisələr əsasən türkmən, özbək, tatar, uyğur və b. türklərin dialektlərində *çəkiç-çekiç*, *dəlil-delil*, *gecə-gece-gice*, *yəşik-yeşik-yişik* kimi sözlərdə izlənilir [3, s.120-121, 158-159, 258-259]. Bu fonetik hadisə demək olar ki, ümumtürk dilləri üçün xarakterik olan fonetik hadisələrdəndir ki, bu da türk dillərinin eyni kökdən gəlməklə sonrakı dövrlər dialekt variantları ilə fərqləndiyini ortaya qoyur.

Biz Naxçıvan oykonimlərində göstərilən fonetik hallardan fərqli olaraq **i~ə** səsəyişimi ilə də qarşılaşırıq ki, bu oykonimlərdə az təsadüf edilən bir səsəvəzlənmədir. Bu fonetik hadisə əsasən *kuti*, *uti*, şirak türklərinin adını daşıyan **Kuti-Keytə**, **Utilizi-İtilicə**, **Şirak-Şərək** kimi məntəqə adları etnooykonimlərdə müşahidə olunur. Bu cür səsəvəzlənmə Naxçıvanın demək olar ki, bütün dialektlərində Şərur, Sədərək, Şahbuz, Culfa, Ordubad kimi ərazilərin *xingəl-xəngəl*, *xinə-xənə* kimi az-az sözlərində günümüzdə də işlənməkdədir. Belə fonetik hadisələr ümumtürk dilləri üçün də xarakterik olan dil hadisəsidir. Biz buna başqırd, tatar dialektində *icad-əcəd-ecad*, *için-için-iştən-iştən*, *iydə-əydə* kimi sözlərdə təsadüf edirik [3, s. 367-368, 370-371].

Türk dillərində $ü\approx a$, $a\approx ü$, $ö\approx ü$ dil önü və dil arxası saitlərin, o cümlədən də dodaqlanan və dodaqlanmayan saitlərin bir-birini əvəzlənməsi fonetik hadisələrinə də təsadüf edirik. Bu hal oğuzların **Dügər** tayfa adı ilə bağlı **Dügər-Dəyirli** və **Ürəkir-Ərəkür** kimi məntəqə adlarında təsadüf olunur. Naxçıvanın Şahbuz bölgəsinin Biçənək, Nursu, Culfa bölgəsinin Əbrəqunus, Bənəniyar, Xanağa Xoşkeşin, Əlincə və s. kəndlərinin dialektlərində *küçəyə-küçüyə*, *küpəyə-küpüyə*, *cüçəyə-cüçüyə* kimi sözlərdə, bununla bərabər Şərur, Culfa, Ordubad, eləcə də Qazax, Muğan dialektlərində *kürəmək-kürümək*, *ölkəyə-ölküyə* kimi ifadələrdə bu səsəvəzlənmə hadisəsini izləyirik [2, s. 39; 8, s. 41]). Yalnız qazax, qırğız, türkmən şivələrində biz bu fonetik hadisəni *örtü-örtə-ortə*, *yürümək-yorümək*, kimi işlənməsinə təsadüf edirik [3, s. 664-665]. Ümumtürk dialektlərində bu fonetik hadisə başqırd, tatar, uyğur dillərində tam fərqli şəkildə olaraq, ölçəv-ölçəm-ülsəv, *öküz-üküz* kimi tələffüz edilir ki, bu da dialekt fərqlərindən irəli gəlir [3, s. 676-677]. Ümumən bu fonetik hadisə ümumtürk dilləri üçün az xarakterik olan dil hadisələrdir.

Maraqlı fonetik hadisələrdən biri də $o\approx ö$, $o\approx u$, $o\approx ü$, $u\approx ü$ kimi dodaqlanan saitlərin bir-birini əvəzlənməsi hadisəsidir. Türk dialektlərində az təsadüf olunan bu fonetik hadisə Naxçıvan ərazisində mövcud olmuş Şu, Koman, Dor, Oğuz, Budi türkləri ilə bağlı **Şulaq-Solaq**, **Şukar-Şükar**, **Şusut-Süzüt** Komanbulaq-**Kümanbulaq**, **Doranlı-Dürənli**, **Oğuzbatur-Öküzbatır**, **Oğuzlu-Öküzlü**, **Budili-Büdülü**, kimi etnooykonimlərdə müşahidə edilir. Qeyd edək ki, Ümumən ümumtürk, eləcə də Azərbaycan dilində qeydə alınan bu səsəvəzlənmə hadisəsi Azərbaycanın Muğan, Qax, İsmayılı, Qazax, o cümlədən də Naxçıvanın Şərur, Babək, Ordubad və Culfa dialektlərində xeyli sayda *oynamaq-öynəməx-öynəmək*, *soyuq-söyux-söyüx*, *huş-hüş*, *hinduşqa-hündüşqa-hündüşqa*, *tuman-toman*, *qaymaq-quymax-qoymax*, *yovşan-yuvşan* kimi ifadələrdə müşahidə olunur [8, s. 41]. Bu hal eyni zamanda Türkiyədə Anadolunun şimal-şərq bölgələrində *golge-gölge*, *dokmek-dökmek* kimi müşahidə olunur [8, s. 41-42]. Bu fonetik hadisə Ərzurum dialektlərində də *öküz-öküz*, *ortü-örti* kimi ifadələrdə təkrarlanır [1, s. 247, 249]. Biz qırğız, özbək, qazax, uyğur, tatar, türkmən dillərində bu fonetik hadisələri *orak-urak-ürak*, *orman-urman-ürman-örmən*, *uyumaq-övmaq-uvkalav-uvötmaq* yazılışlarında rast gəlirik [3, s. 663-667].

Bura qədər olan istər arxasına və önsinə, istərsə də dodaqlanan və dodaqlanmayan saitlərlə bağlı bütün bu fonetik əvəzlənmələrə diqqət etdikdə, bu fonetik hadisələrin dilimizin hələ qədim dövrlərdə dialekt və fonetik variantlarında müşahidəsi qədim dil quruluşumuzun tarixi prosesləri adlayaraq təkmilləşdiyinin sübutudur. İstər etnooykonimlərin yaranma formaları və bunlardakı tayfa adları, istərsə də etnooykonimlərin quruluşundakı kök və şəkilçi sabitliyi, eləcə də ümumtürklərlə eyniliyi dilin bir tayfa ittifaqında formalaşdığından danılmaz faktlardır. Bütün bu elmi göstəricilər Azərbaycan prototürk və müasir dilinin kök və flektiv dillərdən daha öncə tarix səhnəsində olduğunu sübut edir. Bununla bərabər m.ö. VI-III və II-I minilliklərdə qədim Naxçıvan ərazilərində tarix səhnəsində olmuş göstərilən prototürklərin dil quruluşlarındakı fonetik hadisələrin ümumtürk arealında da təkrarının zaman nəzərə alınmaqla deyə bilərik ki, ilk tarixi köçlər cənubdan, bu qədim ərazilərdən şimala doğru olmuş, tədricən tayfa dilləri arasında dialekt fərqləri meydana gəlmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Gemalmaz E. Erzurum ili ağızları. III c., Ankara: Ankara Universitesi Basımevi, 1995, 381 s.
2. Əliyeva N. Azərbaycan dilinin Şahbuz şivələri. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 192 s.

3. Karşılaştırmalı Türk Lehceleri Sözlüğü. I c., Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992, 1183 s.
4. Kaşğari M. Divanü lüğat-it-türk. Dizini "ENDEKS", Ankara: Basımevi, 1985, 887 s.
5. Rzayev F.H. Naxçıvan əhalisinin etnogenezi tarixindən (miladdan öncə VI-III minilliklər). I c., Bakı: ADPU-nun mətbəəsi, 2013, 528 s.
6. Rzayev F.H. Naxçıvan əhalisinin etnogenezi tarixindən (miladdan öncə VI-III minilliklər). II c., Bakı: ADPU-nun mətbəəsi, 2017, 588 s.
7. Страбон. География в 17 книгах / Пер. статья и комментарий Г.А.Стратановского. Москва: Наука, 1964, 941 с.
8. Şirəliyev M.Ş. Azərbaycan dialektologiyasının əsasları. Bakı: Maarif, 1967, 420 s.
9. Oğuz Y., Tuncay B. Türkün gizli tarixi. Bakı: Apostrof, 2009, 496 s.

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: firudinrzayev@gmail.com

Firudin Rzayev

PHONETIC PHENOMENA IN BACK AND FRONT VOWELS IN ANCIENT NAKHCHIVAN OIKONYMS

The paper discusses the alternation of the ancient vowels of the back and front row, which has preserved its traces in the Nakhchivan oikonyms dating back to millennia BC. This topic has not yet been fully studied, and it is superficial in some studies. However, these ancient alternations of sounds discussed in the article are still found in many Turkish dialects. It analyzes the traces of the historical evolution of our language, makes a comparative analysis of the phonemic-sound alternations of initial vowels, such as $a \approx e$, $e \approx i$, $a \approx o$, $o \approx u$ in the roots of proper names. These ancient alternations occurred mainly due to the dialectal differences of the proto-Turkic tribes. Examples revealed during the study also confirm the commonality of the lexical meanings of phonemes-sounds and letters in this structure for the common Türkic space.

In the paper, the commonality of these ancient sound forms in the toponymic system of Nakhchivan in modern Turkic dialects is confirmed by scientific facts. Furthermore, the comparative analysis yielded new scientific results.

Keywords: *Nakhchivan, oikonyms, front and back vowels, phonetic changes $a \approx e$, $e \approx i$, $a \approx o$, $o \approx u$.*

Фирудин Рзаев

ФОНЕТИЧЕСКИЕ ЯВЛЕНИЯ В ГЛАСНЫХ ЗАДНЕГО И ПЕРЕДНЕГО РЯДА В ДРЕВНИХ НАХЧЫВАНСКИХ ОЙКОНИМАХ

В статье рассмотрено чередование древних гласных заднего и переднего ряда, сохранившее свои следы в нахчыванских ойконимах, датируемых тысячелетиями до н.э. Данная тема до сих пор не изучена полностью, а в некоторых исследованиях она носит поверхностный характер. Эти древние чередования звуков, рассмотренные в статье, до сих пор встречаются во многих турецких диалектах. Здесь анализируются следы исторической эволюции нашего языка, сделан сравнительный анализ фонемно-звуковых че-

редований начальных гласных, таких как $a \approx e$, $e \approx i$, $a \approx o$, $o \approx u$ в корнях имен собственных. Данные древние чередования произошли в основном из-за диалектных различий протюркских племен. Повторение лексических значений фонем-звуков и букв в этой структуре на общетюркском пространстве в ходе исследования также подтверждается примерами.

В статье повторение этих древних звуковых форм в топонимической системе Нахчывана в современных тюркских диалектах подтверждается научными фактами. При сравнительном анализе получены новые научные результаты.

Ключевые слова: *Нахчыван, ойконимы, гласные переднего и заднего ряда, фонетические изменения $a \approx e$, $e \approx i$, $a \approx o$, $o \approx u$.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 29.06.2021

Son variant 27.07.2021